

ÖĞRETİM PROGRAMLARININ DEĞİŞMESİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLERİN, SOSYAL BİLGİLER VE FEN BİLİMLERİ DERSİ MÜFREDATLARINI ETKİLEME BOYUTU

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Gökhan AKSOY¹, Gökhan TAŞKIN²

1 Doç. Dr., İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Fen Bilgisi Eğitimi Anabilim Dalı, Malatya, aksoygok44@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-2822-9419.

2 Tuzlukçu Ortaokulu Müdürü, Konya, gkhntskn_88@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0003-1858-7084.

Geliş Tarihi: 22.03.2019 Kabul Tarihi: 30.10.2019

Öz: Bu çalışmanın amacı öğretim programlarının değişmesini etkileyen faktörleri inceleyerek öğretim programlarını hangi boyutta etkilediğini belirlemenin yanı sıra bütünselik müfredat yapısına sahip olan Sosyal Bilgiler ve Fen Bilimleri dersleri öğretim programlarındaki ortak temel becerileri etkileme boyutları betimlemeye çalışmaktır. Araştırmada nitel araştırma yaklaşımlarından dökümün incelemesi modeli kullanılmıştır. Verilerin analizinde betimsel analiz kullanılmıştır. Betimsel analiz yapılırken, öğretim programını değiştiren faktörlerin öğretim programını etkileme boyutu, öğretim programlarında yer alan değerler, temel beceriler, yetkinlikler ve öğretim programları uygulanırken dikkat edilecek hususlar doğrultusunda kategoriler oluşturulmuştur. Elde edilen veriler doğrultusunda öğretim programlarını en fazla etkileyen faktörlerin 21. yy. becerileri, Türkiye Yeterlilikler Çerçevesi ve Milli Eğitim Kalite Çerçevesi en az etkileyen faktörün ise Milli Eğitim Şuraları olduğu görülmüştür. Sosyal bilgiler ve fen bilimlerindeki ortak temel becerilerin ise, en çok 21. yy. becerileri, Türkiye Yeterlilikler Çerçevesi, 10. Kalkınma planı ve Milli Eğitim Kalite Çerçevesinden etkilendiği, TIMMS ve Milli Eğitim Şuralarının ise etkilemediği görülmüştür.

Anahtar Sözcükler: Öğretim Programlarının Değişmesini Etkileyen Faktörler, Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı, Fen Bilimleri Dersi Öğretim Programı, Ortak Temel Beceriler, Türkiye Yeterlilikler Çerçevesi.

THE INFLUENCE OF THE FACTORS THAT AFFECTING THE CHANGE OF CURRICULUM ON SOCIAL STUDIES AND SCIENCE CURRICULUM

Abstract:

The aim of this study was to examine the factors affecting the change of curriculums, to determine the extent to which they affect the curriculum and to describe their degree of influence on the common basic skills in the Social Studies and Science curriculum which have integrated curriculum structure. In the research, data were obtained by using the qualitative research design and document analysis method. Descriptive analysis was used to analyse the data. While the descriptive analysis was performed, the effect of the factors that change the curriculum, the values in the curriculum, basic skills, competencies and the points to be taken into consideration in the implementation of the curricula categories were created. Based on the obtained data, the most influencing factors affecting curriculum were 21th century skills, Turkish Qualifications Framework and National Education Quality Framework while the least influencing factors were Decisions of the National Education Council. In case of common basic skills of Social Studies and Science curriculums were mostly affected by 21th century skills, Turkish Qualifications Framework, 10th Development Plans and National Education Quality Framework however TIMMS and Decisions of the National Education Council did not have any impact.

Keywords: General Factors Affecting Curriculum Change in TURKEY, Social Studies Curriculum, Science Curriculum, Common Basic Skills, Turkish Qualifications Framework.

Giriş

Tüm ülkeler öğrenen bireylere, okul içinde veya okul dışında planlanmış faaliyetler sunar. Planlanan bu faaliyetler içerisinde başlıca; öğrencilere kazandırılacak hedefler, bu hedefleri içeren konular, konuların içeriğinin aktarılmasını sağlayan öğretim yöntem ve teknikler, sosyal beceriler, öğretim teknolojileri ve öğrencilerin nasıl değerlendirileceği gibi içerikler bulunmaktadır. Tüm bu içerikler “öğretim programını” oluşturmaktadır (Özçelik, 2014). Öğretim programları bireylerin ülke genelindeki eğitim ve öğretim hizmetlerinin standartlaştırılmasını sağlar. Programın uygulanması neticesinde eğitim paydaşlarından gelen dönütler doğrultusunda ülkeler eğitim politikalarına yön verirler. Türkiye’de yaklaşık on sekiz milyon öğrenci örgün öğretim kurumlarında öğrenim görmektedir (MEB, 2019a). Türkiye’deki öğrenci sayısı en son

güncellenen verilere göre, dünyadaki 180 ülkenin nüfusundan daha fazladır (Worldometers, 2019). Bu muazzam öğrenci sayısının öğretim açısından istenilen davranışlara ulaştırılmasında öğretim programına büyük yük düşmektedir. Çünkü küreselleşen dünyada ülkeleri ön plana çıkaracak hususlardan biride genç nüfustur. Türkiye'nin çalışma yaşındaki genç nüfus oranının fazlalığı ekonomik büyüme açısından önemli bir kaynaktır (Günsoy & Tekeli, 2015). Bununla beraber “eğitimin” uzun ve kaliteli yaşamı en fazla etkileyen değişkenlerden biri olduğu da belirtilmektedir (Lutz & Klingholz, 2017). Eğitimin bu önemi tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de bilinmektedir. Bu doğrultuda Türkiye’deki resmi öğretim programları Milli Eğitim Bakanlığı (MEB), Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı (TTKB) tarafınca büyük bir önem verilerek hazırlanmaktadır. Hazırlanan bu öğretim programı aynı zamanda ülkenin eğitim felsefesini ve eğitim politikasını da yansıtmaktadır (MEB, 2018a). Türkiye’nin bahsedilen öğrenci büyüklüğünün yanında MEB (2019a)’a göre yaklaşık bir milyon öğretmen örgün öğretim kurumlarında görev yapmaktadır. Türkiye’deki öğrenci ve öğretmen sayısının fazlalığı göz önüne alındığında çevre, okul, sınıf, aile koşulları gibi değişkenlerdeki evrenin genişliği gözler önüne serilmektedir. MEB bu doğrultuda hazırladığı öğretim programlarını, ulusal ve uluslararası kaynaklardan doğan ihtiyaçlar doğrultusunda sık sık güncellemektedir.

MEB tarafından en son güncellenen 2018 Öğretim Programları, 2017 yılından itibaren birinci, beşinci ve dokuzuncu sınıflarda, 2018 öğretim yılında ise okul öncesinden lise son sınıfa kadar tüm sınıflarda uygulamaya konulmuştur. MEB tarafından açıklanan 2023 Eğitim Vizyon Belgesindeki hedefler doğrultusunda 2018 yılında yürürlüğe giren mevcut programlarda da değişikliğe gidileceği anlaşılmaktadır. 2023 Eğitim Vizyon Belgesinde belirlenen hedefler içerisinde; ortaokullarda e-portfolyo temelli izleme sürecine geçilerek dijital ölçme değerlendirme yapılacağı, ikili eğitimin tümüyle kaldırılacağı, ortaokullarda kavram öğretimine ağırlık verileceği, ortaokullardaki ders sayısı ve süresi üzerinde değişiklik yapılacağı, öğrencilerin düşüncel becerilerini geliştirmek için “Tasarım-Beceri Atölyeleri” kurularak okul bahçelerinin yaşam alanına dönüştürüleceği belirtilmiştir (MEB, 2018a).

Öğretim programlarının değiştirilmesini etkileyen beşerî, fiziki, politik ve stratejik birçok faktör vardır. MEB en son 2018 yılında yürütmeye başladığı öğretim programında yaklaşık 51 dersin öğretim programının güncellendiğini veya değiştirildiğini belirtmiştir. Öğretim programlarını yenileme çalışmalarında uluslararası ölçekte Türkiye’ye benzer sebeplerle öğretim programlarını değiştiren ülkelerin güncellenen programları incelenmiş, ilgili bilimsel literatür analiz edilmiş, şura kararları, kalkınma planları, uluslararası öğrenci değerlendirme programlarının (PISA, TIMMS) sonuçları, tüm dünyadaki eğitim sistemini etkileyen 21. yy becerileri, hükümetlerin eylem planları analiz edilmiştir (MEB, 2017b).

Şekil 1.’de öğretim programlarının değiştirilmesini etkileyen başlıca faktörler gösterilmektedir.

Şekil 1. Öğretim Programlarının Değiştilmesini Etkileyen Başlıca Faktörler

Şekil 1. incelendiğinde MEB tarafından öğretim programlarının değiştirilmesini etkileyen başlıca faktörlerin ulusal ve uluslararası nitelik taşıdığı görülmektedir. Bu faktörlerin öğretim programına olan katkıları ile hedeflerini ayrıntılı bir şekilde açıklamamanın ülkenin eğitim politikasının anlaşılmasına katkı sağlanacağı düşünülmektedir.

Öğretim Programlarının Değişmesini Etkileyen Başlıca Faktörler:

MEB Stratejik Planı (2015-2019)

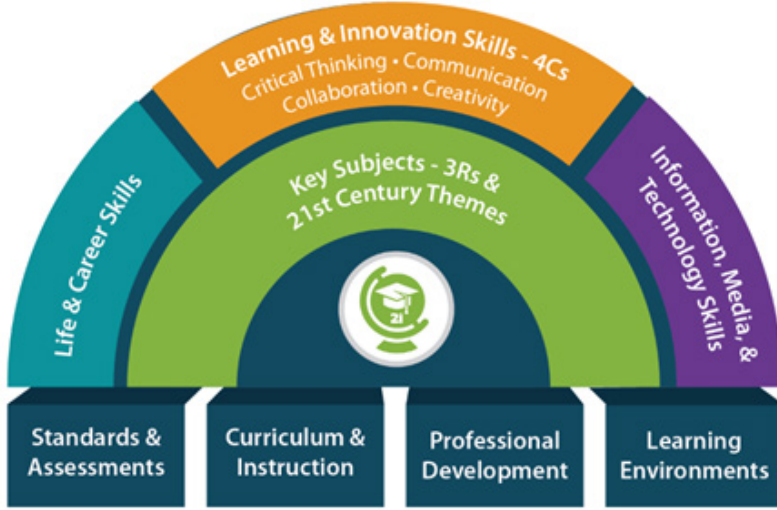
MEB ilk stratejik planı 2010-2014 yıllarını kapsayacak şekilde, ikinci stratejik planı ise 2015-2019 yıllarını kapsayacak şekilde planlamaya almıştır. Belirlenen MEB Stratejik Planı başlıca; eğitim ve öğretime erişim, eğitim ve öğretimde kalite ve kurumsal kapasite olmak üzere toplam üç boyutta ele alınan ve MEB'in güçlü taraflarını, zayıf taraflarını, fırsatlarını ve tehditlerini belirleyen bir SWOT (Strengths, Weaknesses, Opportunities, Threats) analizi mahiyetindedir. Bu stratejik planda yeniliğe açık genç öğretmen kadrosu, bilgi ve iletişim teknolojilerinin eğitim ve öğretim süreçlerinde etkin olarak kullanılabilmesi, eğitimde teknoloji kullanımının artırılmasına yönelik projelerin yürütülmesi eğitim ve öğretimde kalite açısından güçlü taraflar arasında sıralanmaktadır (MEB, 2015).

Türkiye Hayat Boyu Öğretme Strateji Belgesi ve Eylem Planı (2014-2018)

Türkiye Hayat Boyu Öğretme (HBO) Stratejisi ve Eylem Planı 2014-2018 yıllarını kapsayacak şekilde Türkiye'nin eğitim politikasında HBO'yu temel alarak, toplumda HBO kültürü oluşturma, HBO'ya katılım oranının artırılmasını planlamaktadır. HBO Stratejisi 25-64 yaş arasındaki insanların öğrenme etkinliklerine katılım seviyelerini artırma çalışmalarını içermektedir. HBO'ya katılım oranının artırılması için mesleki eğitim faaliyetlerinin artırılması, Türkiye'de HBO farkındalığı oluşturulması, yaygın eğitim kurs sayılarının artırılması hedeflenmektedir. Bu doğrultuda öğretim faaliyetlerinde dezavantajlı grup olarak tanımlanan (genç, yaşlı, kadın, engelli, işsiz, hükümlü, göçmen) bireylerin HBO'ya daha kolay ulaşması amaçlanmaktadır. Bu amaçla eğitim politikasında esnek öğrenme yollarından en önemlisi olan "Açık öğretime" ortaokul, lise ve lisans seviyesinde ağırlık verilmesi hedeflenmektedir (MEB, 2014c).

21. Yüzyıl Becerileri

21. yy becerileri, 2002 yılında P21(Partnershipfor 21 Century Skills) ve ortakları tarafından oluşturulan 21. yy öğrenme becerileri çerçevesinde oluşturulan becerilerdir. P21 organizasyonu, okullarda kalıcı öğrenmeyi sağlamak için tüm eğitim paydaşlarını öğrenim süreci içerisine katan, 4C (Critical Thinking, Colloboration, Communication, Creavity) hareketini destekleyerek 21. yy öğrenme çerçevesini geliştirdi. P21'in amacı 21. yy becerilerini ve öğrencilerin bu becerilere uygun şekilde sahip olması gereken akademik bilgiyle birleştirerek onların yaşam boyu öğrenmesine katkıda bulunacak kalıcı öğrenmeyi sağlamaktır (P21, 2018). 21 yy ana temaları içerisinde küresel farkındalık, finansal, ekonomik, iş ve girişimcilik okuryazarlığı, sivil okuryazarlığı ve sağlık okuryazarlığı yer almaktadır. P21 üyeleri içerisinde Microsoft, Lego, Dell, Lenovo, Ford, HP, Apple, Cisco gibi birçok şirket bulunmaktadır (Fadel, 2008). 21. yy becerileri bilgi, medya ve teknoloji becerileri (dijital okuryazarlık), yaşam ve kariyer becerileri, öğrenme ve yenilik becerileri olmak üzere üç kısma ayrılmaktadır. Bilgi, medya ve teknoloji becerileri (dijital okuryazarlık); bilgi okuryazarlığı, medya okuryazarlığı ve ICT (bilgi, iletişim ve teknoloji) okuryazarlığını kapsamaktadır. Yaşam ve kariyer becerileri; esneklik ve uyarlanabilirlik, verimlilik ve hesap verilebilirlik, girişimcilik, sosyal ve kültürlerarası beceriler ve liderlik-sorumluluğu kapsamaktadır. Öğrenme ve yenilik becerileri ise eleştirel düşünme ve problem çözme, yaratıcılık ve yenilikçiliği, iletişim ve işbirliğini içermektedir. Tüm bunların amacı; girişimci, etik değerlere sahip, eleştirel düşünebilen, keşfetme merakı olan, teknolojiyi kullanabilen, iletişimci ve hayat boyu öğrenen bireyler yetiştirmek içindir (Trilling & Fadel, 2009). 21. yy becerileri çerçevesi Şekil 2'de görülmektedir. Şekildeki 3Rs (reading, writing, and arithmetic) anlamına gelmektedir. P21, globalleşen dünyada eğitimin, yalnızca 3Rs ile değil 3Rs ile 4C'nin entegre olmasıyla kalıcı öğrenmelerin gerçekleşeceğini savunmaktadır.

Şekil 2. p21 Çerçevesi

Kaynak: <http://www.battelleforkids.org/networks/p21/frameworks-resources>

Milli Eğitim Şuraları

Türkiye’de şimdiye kadar 19 Milli Eğitim Şurası yapılmıştır. Milli Eğitim Şuralarının genel amacı ülkenin yürüttüğü eğitim politikalarıyla ilgili tavsiye kararları almaktır. En son yapılan 19. Milli Eğitim Şurası 2014 yılında akademisyen, bakanlık bürokratları, öğretmen, yönetici olmak üzere 600 kişi katılmıştır. Bu şurada öğretim programları ve programda yer alan haftalık ders çizelgeleri, öğretmen niteliğinin artırılması, eğitim yöneticilerinin niteliğinin artırılması ve okul güvenliği olmak üzere dört ana başlık altında 179 tavsiye kararı alınmıştır. Bu tavsiye kararları içerisinde başlıcaları şunlardır. Ortaokulda tamamen tekli öğretime geçilmesi, haftalık ders saatinin en fazla 30 saat olması, seçmeli ders modülünde sosyal bilgiler ve fen bilimleri derslerinin seçmeli ders modüllerinde sosyal bilimlerine giriş ve fen bilimlerine giriş dersi konulması, öğretmenlik mesleğini daha cazip hale getirmek için gerekli tedbirlerin alınması, eğitim fakültelerinde derslerin en az yarısının uygulamaya dönük olması, eğitim fakültelerindeki öğrenci kontenjanlarının azaltılarak öğretim üyesi başına düşen öğrenci sayısının azaltılması, bütün okullarda güvenlik ve sağlık görevlisinin alınması, cep telefonlarının okulda uygunsuz kullanımının önüne geçilmesi için bilişim teknolojilerinin etik kullanımı hakkında tüm eğitim paydaşlarına eğitim verilmesi, okul personeline ve öğrencilere şiddetin önüne geçmek için gerekli ağır yasaların konulması, öğretmenlerin üniversitelerden elektronik gelişim modülü eğitimi alarak bunların öğretmenlik kariyer geliştirme sürecine katılması şeklinde sıralanabilir (MEB, 2014a).

Kalkınma Planları

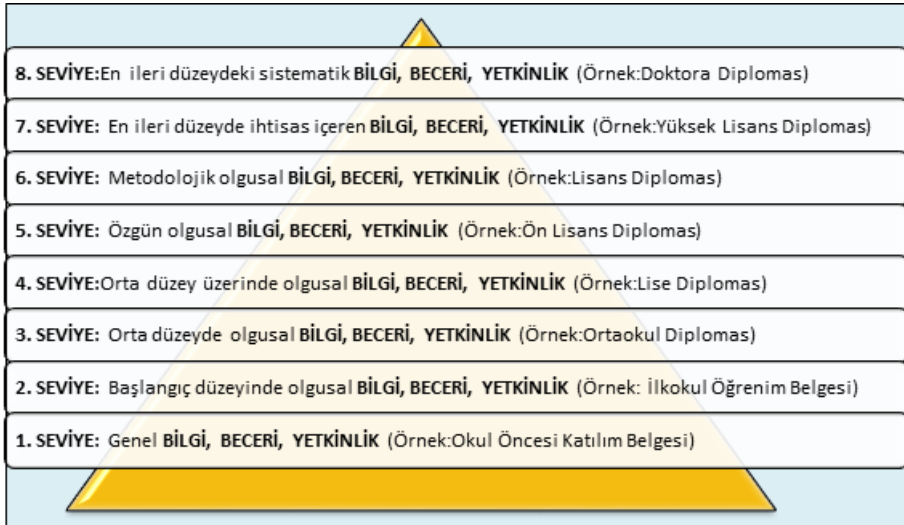
1963 yılından günümüze kadar 10 adet kalkınma planı hazırlanmıştır. MEB'in en son güncellenen öğretim programları 10. Kalkınma Planı temel alınarak hazırlandığı için daha çok bu kalkınma planı üzerinde durulacaktır (SBB, 2019). 10. Kalkınma Planı (2014-2018); eğitim, sağlık, adalet, kültür ve sanat, güvenlik, spor, istihdam ve çalışma hayatı sosyal güvenlik gibi alanlarda yaklaşık 1131 hedefin gerçekleşmesi planlanmıştır. Bu planda eğitimi ilgilendiren hedeflerin temel amacı ulusal eğitimi uluslararası alanda çekim merkezi haline getirmektir.

10. Kalkınma Planında eğitimle ilgili başlıca planlamalar şunlardır: Eğitim sisteminde, bireylerin kişilik özelliklerinin gelişimine destek veren, hayat boyu öğrenmeyi ve fırsat eşitliğini temel alan, okul türlerinin azaltıldığı, öğrencilerin sportif, sanatsal ve kültürel çalışmalarına ağırlık verildiği, öğretim programlarına teknolojinin entegre olduğu, bireyler arası farklılıkları gözetken ve sınav odaklı olmayan bir dönüşüm programı hedeflenmiştir. Öğrencilerin en az bir yabancı dili üst seviyede öğrenmesini sağlayacak erken yaşta yabancı dil eğitimi hedeflenmiştir. Mesleğinde tecrübeli öğretmenlerin dezavantajlı bölgelerde ve okullarda daha uzun süre çalışmasını sağlayacak önlemlerin alınması, öğretmenlik mesleğini daha cazip hale getirilmesi, fakülteler ve okullar arasındaki işbirliğinin güçlendirilmesi hedeflenmiştir. Öğretmenlikte kariyer gelişiminin yapılmasına imkân sağlayacak mesleki gelişimler hedeflenmiştir. Özel sektörün eğitim kurumları açmasının teşvik edilmesi, Fırsatları Artırma ve Teknolojiyi İyileştirme Hareketi (FATİH) projesinin tamamlanması, girişimciliğin artırılması, mesleki eğitimde okul-işletme işbirliğinin artırılması hedeflenmiştir. Ortaöğretim ve yükseköğretim kurumlarında, uygulamalı eğitime ağırlık verilmesi hedeflenmiştir (DP, 2013).

Türkiye Yeterlikler Çerçevesi (TYÇ)

TYÇ, 2015 yılında Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı bünyesinde kurulan Mesleki Yeterlilik Kurumu (MYK) tarafından geliştirilmiştir. TYÇ; Avrupa Yeterlilikler Çerçevesi ile uyum sağlayacak şekilde hazırlanan; ilköğretim, ortaöğretim, yükseköğretim, mesleki eğitim ve diğer öğrenme yollarıyla kazanılan tüm yeterlilik esaslarını gösteren ulusal yeterlilikler çerçevesidir. Bir ülkede var olan yeterlilikleri tanımlamak, belirli kriterlere göre sınıflandırmak ve karşılaştırmak için oluşturulan, Ulusal Yeterlilik Çerçevesinden (UYÇ)'den yola çıkılarak (MYK, 2019), hazırlanan TYÇ'nin esas amacı eğitimde uluslararası şeffaflığı artırmak, hayat boyu öğrenmeyi teşvik etmek, toplumdaki bütün bireyler için istihdam ve eğitime kolaylıkla ulaşabilmeyi sağlamak, işsizliğin azaltılarak nitelikli insan yetiştirmek kısacası eğitim ve öğretimin kalitesini artırmaktır (MYK, 2015b, 2015c). 2018 yılında değiştirilen öğretim programlarında yer alan sekiz anahtar yetkinlik TYÇ tarafından belirlenmiş ve tanımlanmıştır. TYÇ'nin ana hedefi bireylerin eğitim ve istihdam alanlarında ulusal veya uluslararası hareketliliğini kolaylaştırmaktır. TYÇ'de birbiriyle yatay veya dikey geçişe imkân veren

8 yeterlilik çerçevesi vardır. Bu çerçevede yer alan her seviye, söz konusu seviyedeki öğrenme kazanımlarına göre tanımlanmıştır. Her seviyeyi bilgi, beceri ve yetkinlik açısından tanımlayan öğrenme kazanımları vardır. TYÇ kapsamında yeterlilik tanımı; bireyin yeterlilik çerçevesindeki seviyesine göre öğrenim gördüğü kurumdan aldığı resmi niteliği olan Diploma, Sertifika, Ustalık Belgesi, Kalfalık Belgesi ve diğer mesleki yeterlilik belgelerini kapsamaktadır (MYK, 2015a). Şekil 3’de yer alan TYÇ’ye göre örneğin lise diploması ve ustalık belgesi 4. Seviyede iken, ortaokul diploması ve kalfalık belgesi 3. Seviyede yer almaktadır.

8. SEVİYE: En ileri düzeydeki sistematik BİLGİ, BECERİ, YETKİNLİK (Örnek:Doktora Diploması)
7. SEVİYE: En ileri düzeyde ihtisas içeren BİLGİ, BECERİ, YETKİNLİK (Örnek:Yüksek Lisans Diploması)
6. SEVİYE: Metodolojik olgusal BİLGİ, BECERİ, YETKİNLİK (Örnek:Lisans Diploması)
5. SEVİYE: Özgün olgusal BİLGİ, BECERİ, YETKİNLİK (Örnek:Ön Lisans Diploması)
4. SEVİYE:Orta düzey üzerinde olgusal BİLGİ, BECERİ, YETKİNLİK (Örnek:Lise Diploması)
3. SEVİYE: Orta düzeyde olgusal BİLGİ, BECERİ, YETKİNLİK (Örnek:Ortaokul Diploması)
2. SEVİYE: Başlangıç düzeyinde olgusal BİLGİ, BECERİ, YETKİNLİK (Örnek: İlkokul Öğrenim Belgesi)
1. SEVİYE: Genel BİLGİ, BECERİ, YETKİNLİK (Örnek:Okul Öncesi Katılım Belgesi)

Şekil 3. TYÇ Tasarımı

Kaynak: <https://www.myk.gov.tr/index.php/tr/tycnin-tasarm>

Milli Eğitim Kalite Çerçevesi

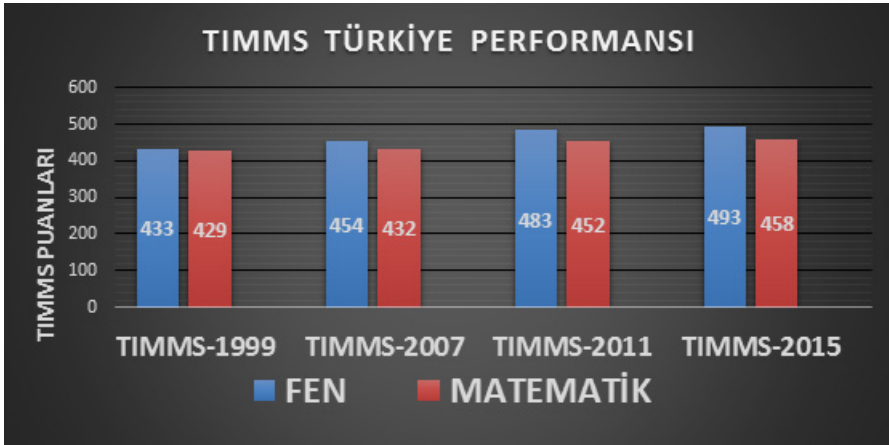
MEB, Strateji Geliştirme Başkanlığı tarafından 2014 yılında hazırlanan Milli Eğitim Kalite Çerçevesi (MEKÇ), 2018 yılında yürürlüğe giren öğretim programlarının değiştirilme gerekçelerinden birisidir. MEKÇ’nin genel hedefleri; eğitimde kalite standartlarını belirli kriterlere oturtarak eğitimde kaliteyi artırmak, eğitim-öğretim sistemini uluslararası standartlara yükseltmek, eğitim öğretim hizmetlerindeki işleyişi şeffaflaştırarak hesap verebilirliğini artırmak, eğitim ve öğretim sisteminin güçlü ve zayıf yanlarını belirlemek, eğitim öğretim sistemindeki çıktıları ölçerek ileride oluşturulacak eğitim stratejileri ve politikalarını belirlemek, eğitim ve öğretim hizmetlerindeki idari ve mali kaynakların daha verimli kullanılmasını sağlamaktır (MEB, 2014b).

MEB (2014b)’e göre belirlenen MEKÇ doğrultusunda en önemli unsur okul öncesi lise son sınıfa kadar yer alan derslerdeki öğrenci temel öğrenme kazanımlarını

genel anlamda belirlemektir. Öğrenci temel öğrenme kazanımlarının içeriğinde akademik boyutun yanı sıra, öğrencilerin bireysel hak ve tercihleri, değerler eğitimi, yurttaşlık bilgisi, demokrasi bilinci, iletişim becerileri, girişimcilik becerileri, karar verme ve eleştirel düşünme becerileri, sosyal becerileri, yaratıcılık ve yenilikçilik becerileri de yer almaktadır.

TIMMS (Trends in International Mathematics and Science Study)

TIMMS öğrencilerin fen ve matematik alanlarındaki bilgi ve beceri boyutlarındaki başarılarının değerlendirilmesi ve öğrencilerin başarılarını etkileyen faktörlerin belirlenmesini amaçlayan, bu doğrultuda uluslararası bir kuruluş olan International Association for the Evaluation of Educational Achievement (IEA) tarafından dört yılda bir düzenlenen tarama araştırmasıdır. TIMMS’de öğrencilerin akademik başarısını ölçmek için açık uçlu sorular ve çoktan seçmeli sorular, öğrenci başarısını etkileyen sosyal faktörleri belirlemek için ise anketler uygulanmaktadır. TIMSS, örneklem grubu dördüncü ve sekizinci sınıf düzeyindeki öğrencilerden oluşmaktadır. (MEB, 2016b). TIMMS 2015’e dördüncü sınıflardan 6456 öğrenci, sekizinci sınıflardan ise 6079 öğrenci katılmıştır. En son yapılan TIMMS 2015’de Türkiye sekizinci sınıf fen başarısı açısından 493 puan alarak 61 ülke içerisinde 21. olmuş ve ölçek orta noktası olan 500 puanın altında kalmıştır. En yüksek puanı 597 puanla Singapur almıştır. Bu ülkeyi sırasıyla Japonya, Çin-Tayvan, Kore Cumhuriyeti takip etmiştir. Türkiye 8. Sınıf fen başarısı TIMMS 2007’de 454 puanla 50 ülke içerisinde 31., TIMMS 2011 yılında 483 puanla 21. olmuştur. Türkiye’nin TIMMS tarama çalışmalarına girme amacı diğer ülkelere göre eğitimdeki durumunu belirlemek, zaman içinde eğitimdeki gelişme düzeyini belirlemektir. 1995 ve 2003 yıllarında Türkiye TIMSS (MEB, 2016c).TIMMS, 2007, 2011 ve 2015’de Türkiye, genel başarı ortalamasının altında kalmasına rağmen sekizinci sınıf fen ve matematik puanlarını sürekli artırdığı Şekil 4. de görülmektedir.

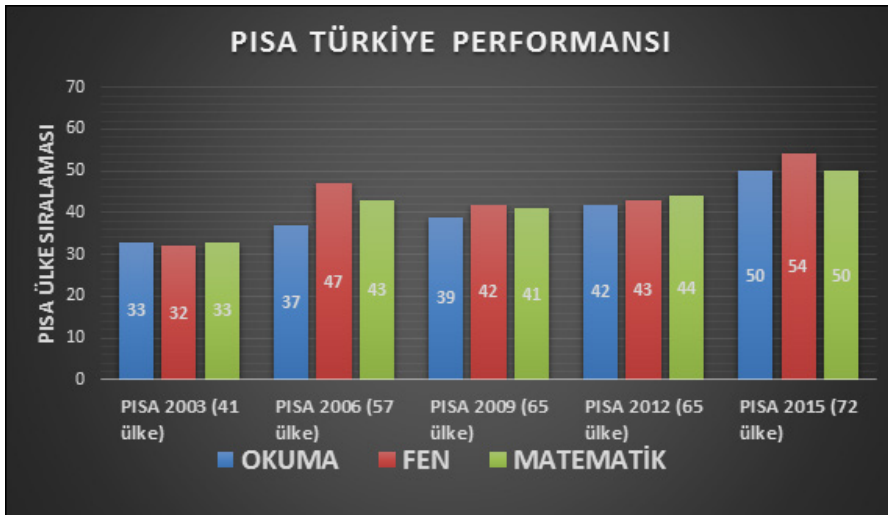

Şekil 4. TIMMS Sonuçları (Türkiye Sekizinci Sınıf Fen ve Matematik Başarısı)

Kaynak: http://timss.meb.gov.tr/wp-content/uploads/TIMSS_2015_Ulusal_Rapor.pdf

PISA (Programme for International Student Assessment)

PISA, OECD (Organization of Economic Cooperation and Development) tarafından 2000 yılından itibaren düzenlenen her üç yılda bir öğrencilerin okuma becerileri, fen okuryazarlığı, matematik okuryazarlığı, öğrenci motivasyonu, öğrencilerin kendileri hakkındaki görüşleri, öğrenme biçimleri ve okul ortamları hakkındaki verileri toplayarak dünya ülkelerinin eğitim olanakları açısından birbiriyle karşılaştırılmasını sağlayan uluslararası öğrenci değerlendirme programıdır. PISA sınavlarında 15 yaş ve üzeri yaştaki öğrencilere bilgisayar tabanlı değerlendirme sistemi üzerinden açık uçlu, kapalı uçlu, çoktan seçmeli türde sorular yöneltilmektedir. Türkiye, PISA araştırmalarına 2003 yılından itibaren, uluslararası düzeyde eğitim sistemi hakkındaki konumunu görmek, bu yönde alacağı önlemleri belirlemek ve eksiklikleri gidermek amacıyla katılmaktadır (MEB, 2019b). PISA 2015'e katılan öğrencilerin %73'ünü onuncu sınıf öğrencileri teşkil etmektedir. PISA 2015'de okuma becerileri açısından Türkiye 428 puan alarak tüm ülkelerin ortalamasından geride kalmıştır. Yine aynı sonuçlara göre Türkiye'de okuma becerileri açısından en iyi okullar Fen Lisesi ve Sosyal Bilimler Lisesi olmuştur. Okuma becerileri açısından en düşük okullar ise 332 puan ortalamasıyla Ortaokullar olmuştur. (MEB, 2016a). Türkiye'nin katılımcı ülkeler bazında PISA araştırmalarından elde ettiği sonuçlar Şekil 5'de görülmektedir.

Şekil 5. PISA Sonuçları Ülke Sıralamaları

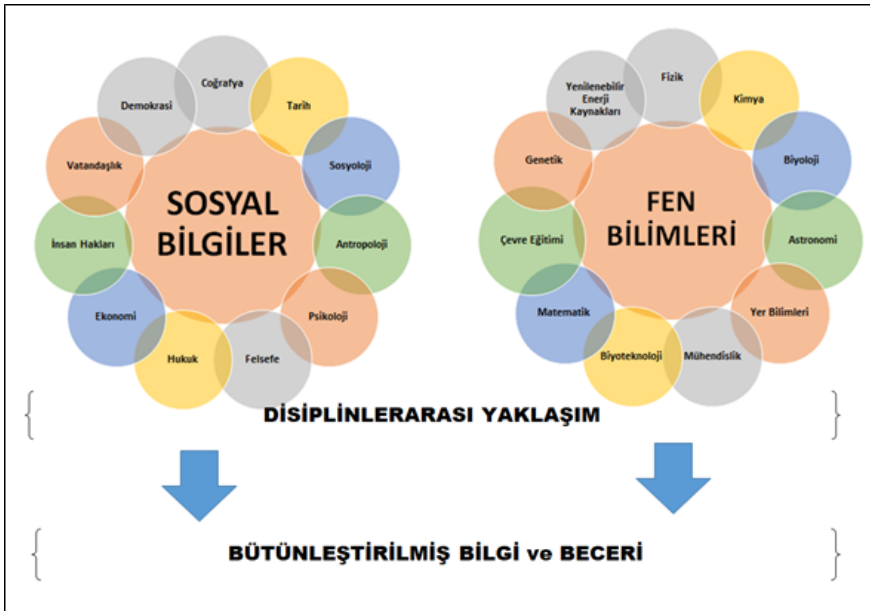
Kaynak: <http://abdigm.meb.gov.tr/www/oecd/icerik/478>

Sosyal Bilgiler ve Fen Bilimleri Öğretim Programlarına Genel Bakış

Araştırma kapsamında öğretim programlarından özellikle sosyal bilgiler ve fen bilimleri derslerinin araştırma kapsamına dâhil edilme sebebi her iki dersinde birçok disiplin alanını içerisinde alan disiplinler arası yaklaşımla işlenmesi gerekliliğidir. Türk eğitim sisteminde en son yürürlüğe giren “Sosyal Bilgiler” ve “Fen Bilimleri” dersleri birçok disiplini içinde barındırmaktadır.

Hem sosyal bilgiler hem de fen bilimleri dersleri toplu öğretim sistemine (integrated teaching system) göre oluşturulmuştur. “Toplu Öğretim” kavramı bazı kaynaklarda “bütünleştirme”, “entegrasyon” gibi kavramlarla da açıklanmıştır. Öğretim programlarında yer alan her iki ders vasıtasıyla, özellikle ilkökul ve ortaokul öğrencilerine az sayıda ders ve öğretmen avantajı getirilmiştir (Kaya, 2018).

Şekil 6’da sosyal bilgiler ve fen bilimleri ders içeriklerinin içerdği farklı disiplinler/dersler gösterilerek müfredat yapıları gösterilmiştir. Şekil oluşturulurken Türkiye 2018 öğretim programları ve 2018’de güncellenen yükseköğretim programlarından yararlanılmıştır (YÖK, 2008).

Şekil 6. Sosyal Bilgiler ve Fen Bilimleri Dersi Müfredat Yapısı

Değerler eğitimi sosyal bilgiler dersinde adalet, aile birliğine önem verme, bağımsızlık, barış, bilimsellik, çalışkanlık, dayanışma, dürüstlük, estetik, vatanseverlik, yar-

dımseverlik gibi 18 kavramdan oluşmaktadır. Sosyal bilgiler programında değerler, kazanımlarla birebir ilişkilendirilirken, fen bilimleri dersinde ise değerler eğitime örtük olarak yer verilmiş, programdaki kök değerler üzerinden hayat boyu öğrenme kapsamında ele alınmıştır. 2018 sosyal bilgiler dersi öğrenme programında konu içeriği olarak öğrenme alanları belirlenerek, ünite ismi belirlenmiştir. Ancak fen bilimleri öğretim programında ünite isimleri ayrıntılı olarak belirlenmiştir. Her iki programda da disiplinler arası bakış açısına önem verilmiştir (MEB, 2018b, 2018c).

Türkiye’de ortaokullardaki haftalık ders çizelgelerine göre 29 saat zorunlu, 6 saat seçmeli olmak üzere toplam 35 saat ders okutulmaktadır. Seçmeli ders havuzlarında sanat ve spor alanı dışındaki dersler 2 saat olarak belirlenmiştir (MEB, 2018d).

MEB (2018c)’ye göre 2018 sosyal bilgiler dersi öğretim programında öğrenci kazanımlarının gerçekleştirilmesi için “disiplinler arası”, “yansıtıcı sorgulama”, “esneklik” gibi temel ilkelerin dikkate alınması benimsenmiştir. Yansıtıcı düşünme üzerinde durularak, öğrencilerin karşılaştıkları gerçek hayat problemlerine hazırlanması dikkate alınmıştır. Programda “kavram öğretimi” üzerinde durularak öğrencilerde kavram yanılgısının giderilmesi üzerinde durulmuştur. Öğrencilerin vatandaşlık hak ve sorumluluklarını yerine getirebilmek için “dijital yeterlilik” kavramını kazanmasına önem verilmiştir.

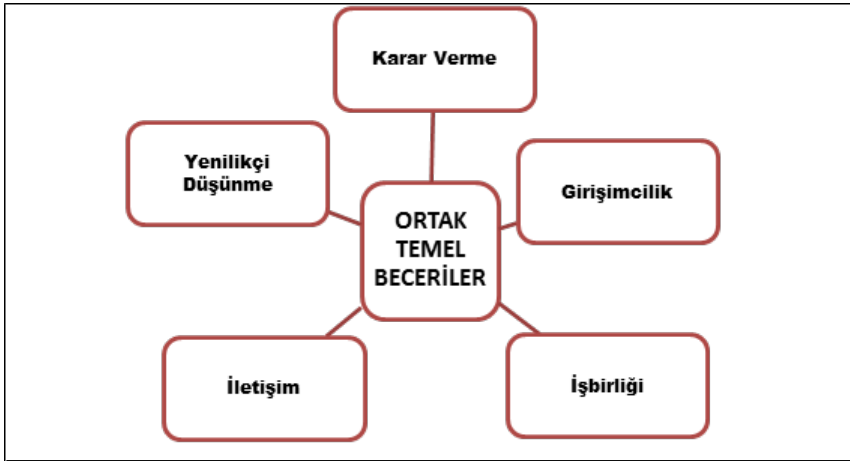
MEB (2018b)’ye göre 2018 fen bilimleri dersi öğretim programında en büyük yenilik fen biliminin matematik, teknoloji ve mühendislikle birleştirilmesi (STEM) olmuştur. Bu amaçla öğretim programında fen, mühendislik ve girişimcilik uygulamalarına ağırlık verilmiştir. Bu doğrultuda öğrencilerin girişimcilik yeterliliği ve yaratıcı düşünme becerileri üzerinde durularak, yıl içerisinde yapılan uygulamaların, yılsonunda yapılacak bilim şenliklerinde tüm eğitim paydaşlarına sunulması hedeflenmektedir. Sosyal bilgiler ve fen bilimleri öğretim programları “1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu” ile “Türk Milli Eğitiminin Temel İlkeleri” esas alınarak hazırlanmıştır (MEB, 1973). Öğretim programlarda yer alan “temel becerilerdeki” kasıt, ortaokulu bitiren öğrencilerin temel düzey beceri ve yetkinlikleri TYÇ’de ifade edildiği biçimde kazanmış olmalarıdır. Temel beceriler öğrencilere kazandırılırken aynı zamanda milli ve manevi değerleri benimseyen, haklarını kullanmayı ve aramasını hayat tarzına dönüştüren bir amaç benimsenmiştir (MEB, 2017b).

Sosyal Bilgiler ve Fen Bilimleri Öğretim Programında Yer Alan Temel Ortak Beceriler

Fen bilimleri öğretim programında yer alan temel beceriler bilimsel süreç becerileri, mühendislik ve tasarım becerileri, yaşam becerileri olmak üzere üç kısma ayrılmıştır. Sosyal bilgiler öğretim programında yer alan temel becerilerde ise gruplamaya gidilmeden 27 adet beceri sıralanmıştır. Her iki dersin programında yer alan temel beceriler içerisinden ortak becerileri tespit etmek oldukça zordur. Çünkü 2018 yılında yürürlüğe giren öğretim programlarının genel amaçları, öğrencilerden oluşması bek-

lenilen yetkinlikler, programları uygularken dikkat edilecek hususlar ve belirlenen değerler eğitiminden dolayı hemen hemen tüm temel beceriler tüm derslerin programlarında ortak bir şekilde yer almaktadır.

Ancak araştırmaya konu olan öğretim programlarının değiştirilmesini etkileyen faktörleri daha iyi kavrayabilmek için sosyal bilimler ve fen bilimlerinde yer alan temel beceriler incelenerek ortak olan 5 tanesi araştırma kapsamına alınmıştır. Araştırma kapsamına alınan beş temel ortak beceri Şekil 7’de gösterilmiştir.

Şekil 7. Araştırma Kapsamına Alınan Ortak Temel Beceriler

Bu çalışmanın amacı Türkiye’deki öğretim programlarının değişmesini etkileyen faktörleri ayrıntılı bir şekilde ele alarak programı etkileme boyutlarını tespit etmektir. Çalışma kapsamında ilgili alanyazın incelendiğinde öğretim programlarını değiştiren faktörlerin ayrıntılı olarak incelenmediği göze çarpmıştır. Bazı araştırmalarda ise araştırmanın sonunda verilen önerilerde geçen ifadelerin aslında birçok ulusal strateji belgesinde ve kalite çerçevesinde yer aldığı görülmüştür. Çalışmanın bu anlamda araştırmacılara yol göstereceği düşünülmektedir. Çalışmada ayrıca öğretim programlarının değişmesini etkileyen faktörlerin, bütünlük müfredat yapısına sahip olan sosyal bilgiler ve fen bilimleri öğretim programlarında yer alan ortak temel becerileri etkileme boyutu da belirlemeye çalışılmıştır. Araştırmaya öğretim programları içerisinde özellikle sosyal bilgiler ve fen bilimleri programlarının çalışma kapsamına dahil edilme sebebi ise her iki öğretim programının da disiplinler arası yaklaşımı esas aldığı ve bütünlük bir müfredat yapısına sahip olmasıdır. Özellikle bu iki dersin tercih edilme sebepleri arasında Türk Milli Eğitiminde temel eğitim seviyesinde yürütülen dersler olması ve araştırmanın giriş kısmında belirtilen ifadeler de göz önünde bulundurul-

muştur. Ayrıca ilgili literatür incelendiğinde genellikle bu derslerin ayrı ayrı araştırma kapsamına alındığı, her iki dersin birlikte çalışıldığı çalışmaların az olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda araştırma sonuçlarının, öğretim programlarının değişmesine etki eden faktörlerin kavramsal olarak iyi anlaşılması, bundan sonra yapılacak çalışmalara ipucu sağlayacağı düşünülmektedir.

Yöntem

Bu çalışmada, nitel araştırma yaklaşımlarından doküman incelemesi modeli kullanılmıştır (Yıldırım & Şimşek, 2016). Nitel araştırmalarda gözlem, görüşme, dokümanlar ve sesli-görsel materyaller kullanılmaktadır (Creswell, 2014; Ekiz, 2003). Dokümanlar, araştırmanın merkezindeki olayın anlaşılmasına yardım eden bilgi kaynaklarıdır (Creswell, 2014). Yin (2018)'e göre doküman incelemesi, çalışma kapsamında belli bir betimleme yaparak çeşitli sonuçlar çıkarmak ve daha sonra yapılacak araştırmalar için ipucu olarak kullanılabilir. Kamuya ait kaynaklar ve kayıtlar, resmi yazışmalar, toplantı tutanakları, yazılı raporlar, gazete haberleri doküman türlerinden bazılarıdır (Creswell, 2014; Yin, 2018).

Çalışmaya konu olan veri toplama aracı olarak; PISA, TIMMS, Türkiye Hayat Boyu Öğrenme Strateji Belgesi ve Eylem Planı, 10. Kalkınma Planı, MEB Stratejik Planı (2015-2019), 21. yy becerileri, 19. Milli Eğitim Şurası, TYÇ ve MEKÇ belirlenmiştir. Araştırma kapsamında öğretim programlarının değişmesini etkileyen faktörler belirlenirken; MEB resmi internet hesapları, 2018 öğretim programları ve diğer basılı kaynaklar kullanılmıştır.

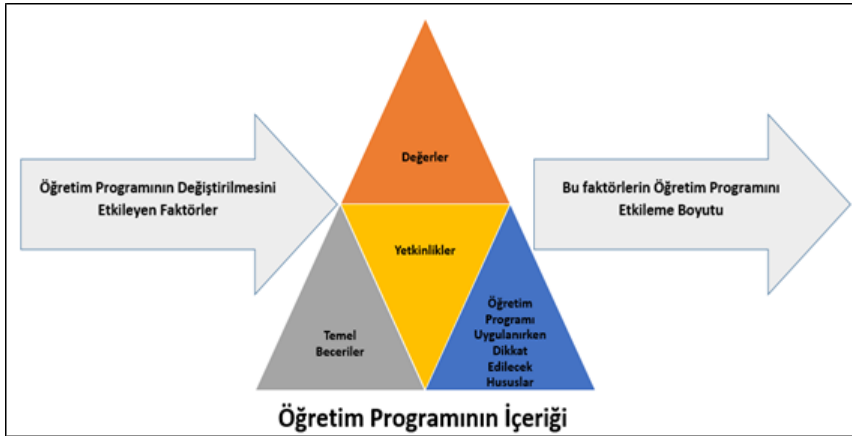
Bu kapsamda öğretim programlarını değiştiren faktörler (PISA, TIMMS, Türkiye Hayat Boyu Öğrenme Strateji Belgesi ve Eylem Planı, 10. Kalkınma Planı, MEB Stratejik Planı (2015-2019), 21 yy. becerileri, 19. Milli Eğitim Şurası, TYÇ ve MEKÇ belirlenmiştir. Daha sonara araştırma kapsamına alınan bu faktörlerin doküman analizi yapılmıştır. Bu dokümanların bazıları hükümetin resmi internet sitelerinden, bazıları ise basılı kaynak olarak elde edilmiştir.

Verilerin Analizi

Nitel araştırmalarda veri analizi yapılırken elde edilen sonuçlar, nitel araştırmanın sonunda tablolara, şekillere veya grafıklere dökülür. Aynı zamanda bunlar bir tartışma ile sunulabilir. Nitel araştırmalarda amaç sonuçları genellemekten ziyade var olan durumu açıklamak olduğu için nitel veri analizinde standart bir prosedür bulunmamaktadır. Elde edilen verilerin nasıl analiz edileceği; araştırmacıya, çalışmanın amacına, elde edilen verilere göre değişmektedir (Creswell & Poth, 2018; McMillan & Schumacher, 2001). Nitel veri analizinde betimsel ve içerik analizi olmak üzere iki analiz yöntemi vardır. Betimsel analiz, içerik analize göre daha yüzeyseldir. Betimsel analizde elde edilen veriler önce açık bir biçimde betimlenir, daha sonra bu betimlemeler açıklanır ve yorumlanır (Strauss & Corbin, 1998). Bu çalışmada elde edilen verilerin

çözümlemesi betimsel analiz ile yapılmıştır. Betimsel analizde amaç çalışılan olgu ile ilgili temel eğilimlerin belirlenmesidir (Miles, Huberman, & Saldana, 2014).

Bu araştırmada betimsel analiz doğrultusunda MEB kaynaklarında belirtilen, öğretim programların değişmesini etkileyen dokuz faktör ayrıntılı olarak betimlenmeye çalışılmıştır. Bu dokuz faktörün öğretim programını etkileme boyutu, öğretim programlarında yer alan değerler, temel beceriler, yetkinlikler ve öğretim programları uygulanırken dikkat edilecek hususlar doğrultusunda ele alınmıştır. Araştırmada kullanılan betimsel analiz deseni Şekil 8’de gösterilmektedir.

Şekil 8. Araştırma Kullanılan Betimsel Analiz Deseni

Bulgular

Bu araştırmada Türkiye’de öğretim programlarının değişmesini etkileyen faktörler doküman incelemesine tabi tutulmuştur. Bu faktörler ulusal ve uluslararası olarak sınıflandırılarak bu faktörlerin öğretim programlarını hangi alanlarda etkilediğiyle ilgili veriler betimlenmeye çalışılmıştır. Öğretim programlarının değiştirilmesini etkileyen faktörlerin, sosyal bilgiler ve fen bilimleri öğretim programlarında yer alan ortak temel becerilere (girişimcilik, iletişim, işbirliği, karar verme, yenilikçi düşünme) olan etkilerine ait veriler de betimlenmeye çalışılarak, bulgular sırasıyla verilmiştir.

Araştırma kapsamına alınan, öğretim programlarının değişmesini etkileyen ulusal faktörlerin betimsel analizi sonucunda, bu değişkenlerin hangi kurumlar tarafından yürütüldüğü, çalışma alanları, öğretim programlarını etkileme boyutları Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1

2018 Öğretim Programlarını Etkileyen Ulusal Faktörlerin Çalışma Alanları, Amaçları ve Öğretim Programını Etkileme Boyutları

Faktör	Kurum	Çalışma Alanı	Öğretim Programını Etkileme Boyutu
MEB Stratejik Planı (2015-2019)	MEB Strateji Geliştirme Başkanlığı	Türk Eğitim Sistemiyle ilgili SWOT analizi	Kişisel, eğitsel ve mesleki rehberliğe önem verilmesi, elektronik ders içerikleri geliştirilmesi (ör: akıllı tahta), bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanımı, üstün yeteneklilere BİLSEM, girişimcilik, iletişim, yenilikçilik kavramları, değerler eğitim
Türkiye Hayat Boyu Öğretme Strateji Belgesi ve Eylem Planı (2014-2018)	Dönemin Başbakanlık Yüksek Planlama Kurulu	HBO Stratejisi 25-64 yaş arasındaki insanların öğrenme etkinliklerine katılım seviyelerini artırma çalışmalarını içermektedir. Açıköğretim, Uzaktan öğretim, yaygın ve serbest mesleki öğrenme ortamlarının artırılması	Öğretim programında Hayat Boyu Öğrenme farkındalığı yaratmak, kariyer bilinci oluşturma gibi kavramlar. Fen bilimleri dersi öğretim programında yer alan Bilim Şenlikleri programları bu stratejiden esinlenerek hazırlanmıştır.
Milli Eğitim Şuraları	MEB En son 2014 yılında 19. Milli Eğitim Şurası yapılmıştır.	Öğretim programları, öğretmen niteliği ve eğitimi yöneticilerinin niteliğinin artırılması için tavsiye kararları	Ortaokullarda tekli öğretime geçilmesi Değerler eğitimine ortaokullarda ağırlık verilmesi
Kalkınma Planları	10. Kalkınma Planı (2014-2018) Dönemin Kalkınma Bakanlığı	Eğitimle ilgili başlıca planlamalar şunlardır: Eğitim sisteminde, bireylerin kişilik özelliklerinin gelişimine destek veren, hayat boyu öğrenmeyi ve fırsat eşitliğini temel alan, okul türlerinin azaltıldığı, öğrencilerin sportif, sanatsal ve kültürel çalışmalarına ağırlık verildiği, öğretim programına teknolojinin entegre olduğu, bireyler arası farklılıkları gözetim ve sınav odaklı olmayan bir dönüşüm programı hedeflenmiştir.	Girişimcilik Mesleki eğitime ağırlık verilmesi Özel eğitime ağırlık verilmesi. Ortaöğretime geçişlerde sınav zorunluluğunu kaldırılması. Öğretim programlarının uygulanmasında teknolojiye ağırlık verilmesi (ör: FATİH projesi) Öğretim programlarında bireysel farklılıkların dikkate alınması

TYÇ	(Mesleki Yeterlilik Kurumu) Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı	TYÇ; Avrupa Yeterlilikler Çerçevesi ile uyum sağlayacak şekilde hazırlanan; ilköğretim, ortaöğretim, yükseköğretim, mesleki eğitim ve diğer öğrenme yollarıyla kazanılan tüm yeterlilik esaslarını gösteren ulusal yeterlilikler çerçevesidir.	Öğretim programlarında yer alan sekiz adet anahtar yetkinlik. Özellikle mesleki eğitim veren ortaöğretim programlarında etkisi büyük olmuştur. Öğretim programlarında yer alan temel beceriler, TYÇ kapsamında belirlenmiştir.
Milli Eğitim Kalite Çerçevesi (2014)	MEB Strateji Geliştirme Başkanlığı	Ana amaç öğrenci öğrenme temel kazanımlarını belirlemek. Eğitimde kalite standartlarını belirli kriterlere oturtarak eğitimde kaliteyi artırmak, eğitim-öğretim sistemini uluslararası standartlara yükseltmek, eğitim öğretim hizmetlerindeki işleyişi şeffaflaştırarak hesap verebilirliğini artırmak, eğitim ve öğretim sisteminin güçlü ve zayıf yanlarını belirlemek ve gerekli tedbirleri almak	2018 öğretim programlarında yer alan insan hakları, yurttaşlık, demokrasi, iletişim, girişimcilik, öğrenme yeterliliği, bilgi ve iletişim teknolojileri, karar verme, eleştirel düşünme, yaratıcılık gibi kavramlar. Değerler eğitimine ağırlık verilmesi

Tablo 1 incelendiğinde öğretim programlarını etkileyen ulusal faktörler içerisinde en etkili olan faktörlerin TYÇ ve MEKÇ olduğu görülmektedir. Özellikle öğretim programlarında yer alan anahtar yetkinliklerin TYÇ ile programa dahil edildiği görülmektedir. Ulusal faktörler içerisinde yer alan MEB Stratejik Planı SWOT analizi yapılarak Türkiye'nin ulusal eğitim politikalarında belirleyici unsur olmuştur. Milli Eğitim Şuralarının ise öğretim programlarını etkilemede en etkisiz olan faktör olduğu görülmektedir.

Araştırma kapsamına alınan, öğretim programlarının değişmesini etkileyen uluslararası faktörlerin dökümün incelemesi sonucunda, bu değişkenlerin hangi kurumlar tarafından yürütüldüğü, çalışma alanları, öğretim programlarını etkileme boyutları Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2

2018 Öğretim Programlarını Etkileyen Uluslararası Faktörlerin Çalışma Alanları, Amaçları ve Öğretim Programını Etkileme Boyutları

Faktör	Kurum	Çalışma Alanı	Öğretim Programını Etkileme Boyutu
21. yy Becerileri	p21 (Partnership for 21 Century Skills)	P21 organizasyonu, eğitimde kalıcı öğrenmeyi sağlamak için tüm eğitim paydaşlarını öğrenim süreci içerisine katan, 4C (Critical Thinking, Colloboration, Commu-nication, Creavity) hareketini destekleyerek 21. yy öğrenme çerçevesini geliştirdi. Ülkelere stratejik danışmanlık yapmaktadır.	Türkiye’de yürürlüğe giren 2018 öğretim programlarını büyük çapta etkilemiştir. Öğretim programlarında yer alan temel beceriler, yaşam boyu öğrenme, girişimcilik, dijital okuryazarlık, ICT (Information and Communication Technologies), girişimcilik gibi kavramların yer alması P21’in etkileridir.
TIMMS	IEA tarafından 4 yılda bir uygulanmaktadır.	Uluslararası düzeyde izleme ve tarama çalışmaları. Dördüncü ve sekizinci sınıf düzeyindeki öğrencilerin fen bilimleri ve matematik alanlarında bilgi ve becerilerinin akademik olarak ölçülmesi. Öğrenci başarısını etkileyen eğitimsel ve sosyal ortamlar hakkında anketler.	Fen Bilimleri ve Matematik Programlarını etkilemiştir. Türk eğitim sistemini diğer ülkelere göre değerlendirme imkânı sağlayarak bu sınavlarda başarılı olan ülke müfredatları, öğretim programları geliştirilirken incelenmiştir. TIMMS’de uygulanan anketlerde, eğitim paydaşlarının görüşleri analiz edilerek programın geliştirilmesinde dikkate alınmıştır.
PISA	OECD 3 yılda bir uygulanmaktadır	15 yaş ve üzerindeki öğrencilerin okuma becerileri, fen ve matematik okuryazarlığı hakkında akademik başarıların ölçülmesi. Öğrenci motivasyonları, öğrenme biçimleri ve okul ortamları hakkında anketler.	Fen Bilimleri ve Matematik Programlarını etkilemiştir. Öğrencilerin okulda öğrendiklerini günlük yaşama ilişkilendirebilmesi doğrultusunda öğretim programlarında informal öğrenme ortamlarına ağırlık verilmiştir. Türk eğitim sistemini diğer ülkelere göre değerlendirme imkânı sağlayarak bu sınavlarda başarılı olan ülke müfredatları, öğretim programları geliştirilirken incelenmiştir. Sınava giren öğrenciler farklı okul türlerinden belirlendiği için farklı okul türlerinin uluslararası alanda başarıları hakkında bilgiler edinilmiştir.

Tablo 2 incelendiğinde öğretim programlarına en çok etki eden uluslararası faktörün 21. yy Becerileri olduğu görülmektedir. En az etki eden uluslararası faktörün ise TIMMS olduğu görülmektedir. 21. yy becerileri öğretim programlarında özellikle girişimcilik, dijital okuryazarlık gibi kavramların ağırlık kazanmasına sebep olmuştur.

2018 sosyal bilgiler ve fen bilimleri öğretim programlarında yer alan ortak temel becerileri etkileyen ulusal ve uluslararası faktörler Tablo 3’de verilmiştir.

Tablo 3

2018 Sosyal Bilgiler ve Fen Bilimleri Öğretim Programlarında Yer Alan Ortak Temel Becerileri Etkileyen Faktörler

Ortak Temel Beceri	Ortak Temel Becerileri Etkileyen Faktörler
Girişimcilik	Türkiye Hayat Boyu Öğretme Strateji Belgesi ve Eylem Planı (2014-2018) 10. Kalkınma Planı TYÇ 21. yy Becerileri MEB Stratejik Planı (2015-2019) MEKÇ
İletişim	Türkiye Hayat Boyu Öğretme Strateji Belgesi ve Eylem Planı (2014-2018) 10. Kalkınma Planı TYÇ 21. yy Becerileri PISA MEB Stratejik Planı (2015-2019) MEKÇ
İşbirliği	21. yy Becerileri MEKÇ Türkiye Yeterlikler Çerçevesi (TYÇ)
Karar Verme	Türkiye Hayat Boyu Öğretme Strateji Belgesi ve Eylem Planı (2014-2018) MEKÇ 10. Kalkınma Planı TYÇ
Yenilikçi Düşünme	Türkiye Hayat Boyu Öğretme Strateji Belgesi ve Eylem Planı (2014-2018) 21. yy Becerileri MEB Stratejik Planı (2015-2019) MEKÇ 10. Kalkınma Planı TYÇ

Tablo 3 incelendiğinde öğretim programlarının değişmesini etkileyen faktörlerin, sosyal bilgiler ve fen bilimleri programında yer alan ortak temel beceriler içerisinde en çok girişimcilik, iletişim ve yenilikçi düşünmeyi etkilediği, karar verme becerisini ise en az seviyede etkilediği görülmektedir.

Sonuç ve Tartışma

Öğretim Programlarının Değişmesini Etkileyen Faktörlerin Programı Etkileme Boyutları

Öğretim programlarının değişmesini etkileyen faktörlerin çalışma alanları incelendiğinde ulusal faktörlerin uluslararası faktörlerden etkilendiği düşünülmektedir (Tablo 1,2). Araştırma bulgularına göre, öğretim programlarında geçen “yaşam boyu öğrenme”, “eleştirel düşünme”, “yaratıcı düşünme”, “yenilikçi düşünme”, “iletişim”, “işbirliği”, “girişimcilik”, “bilgi ve iletişim teknolojileri” kavramları öğretim programının değişmesini etkileyen ulusal faktörler içerisinde 10. Kalkınma planı, MEKÇ, Türkiye Hayat Boyu Öğretme Strateji Belgesi ve Eylem Planı, TYÇ ve MEB Stratejik Planlarında geçmektedir. Bu ulusal faktörlerde geçen kavramların hepsi 21. yy becerilerinin çerçevesini oluşturmaktadır (P21, 2019). Dolayısıyla Türkiye’deki yeni öğretim programları 21. yy becerilerinden büyük oranda etkilenmiştir. 21. Yy becerileri öğretim programlarında geçen akademik kavramların öğrencilere titiz bir şekilde öğretilmesinin kalıcı öğrenmeyi sağladığını savunmaktadır (P21, 2018). Bu doğrultuda Türkiye’de 2018 yılında yürürlüğe giren öğretim programlarında “kavram öğretimi-ne” önem verildiği görülmektedir (MEB, 2018b, 2018c). Dolayısıyla programın “temel beceriler” kısmı 21. yy becerileri doğrultusunda hazırlanmıştır. Ayrıca MEB’in 21. yy becerilerine verdiği önem yaptığı kapsamlı çalıştaylardan da anlaşılmaktadır (MEB, 2011). 21. yy becerilerinin özellikle sosyal bilgiler dersi öğretim programlarında “dijital yetkinlik” kavramı üzerinde odaklanılmasının nedeni olduğu düşünülmektedir (Otuz, Görkaş-Kayabaşı, & Ekici, 2018; Önger & Çetin, 2018).

2018 yılında yürürlüğe giren öğretim programlarında yer alan yetkinlikler tüm derslerin müfredatlarında geçmektedir. Program bu boyutuyla ulusal faktörlerden en çok TYÇ’den etkilenmiştir Fakat TYÇ hazırlanırken Avrupa Yeterlilikler Çerçevesiyle uyumlu olarak hazırlanmıştır (MYK, 2015b). Dolayısıyla 2018 öğretim programlarının “yetkinlikler” kısmı Avrupa Yeterlilikler Çerçevesi doğrultusunda hazırlanmıştır.

Bu kapsamda öğretim programlarında yer alan “temel beceriler” ve “yetkinlikler” kısmı büyük bir oranda uluslararası eğitim trendlerinden etkilenmiştir.

TIMMS ve PISA uluslararası öğrenci değerlendirme programlarına katılan Türkiye bu doğrultuda 2018 öğretim programlarını şekillendirmeye çalışmıştır. Özellikle PISA’da öğrencilerin “fen okuryazarlığı”, “matematik okuryazarlığı” ölçüldüğü için; bu kavramlar ilgili dersin 2018 öğretim programlarında yer almıştır. PISA sınavlarında öğrencilerin okulda öğrendiklerini günlük yaşama ilişkilendirme boyutu ölçüldüğün-

den dolayı yine 2018 öğretim programlarında fen bilimleri dersinde “disiplinler arası” ve “informal öğrenme” ortamları, sosyal bilgiler dersinde ise “disiplinler arası” “yansıtıcı düşünme” ve “yansıtıcı sorgulama” kavramları adı altında yer verilmiştir (MEB, 2018b, 2018c). TIMMS ve PISA değerlendirme programları içeriğinde öğrencilerin fen başarısı ölçüldüğü için, 2018 fen bilimleri öğretim programı, sosyal bilgiler öğretim programına göre bu faktörlerden daha çok etkilenmiştir. Dolayısıyla TIMMS ve PISA 2018 öğretim programlarını TYÇ ve 21. yy becerilerinde olduğu gibi genel boyutta etkilemekten ziyade ölçtüğü derslerin özelinde etkileyebilmiştir (MEB, 2016b, 2019b). Fen eğitiminde benimsenen strateji ve yöntemlerin TIMMS ve PISA’dan etkilendiği görülmektedir. Özellikle fen bilimleri programında ağırlık verilen eleştirel düşünme ve problem çözme kavramlarının TIMMS’den etkilenecek programlarda yer aldığı düşünülmektedir.

Türkiye Hayat Boyu Öğretme Stratejisi ve Eylem Planı 25 ile 64 yaş arasındaki bireyleri kapsadığı için 2018 öğretim programlarında daha çok öğrencilerde ileriye dönük farkındalık oluşturma kapsamında etkilemiştir. Bu faktörden öğretim programları içerisinde en çok meslek derslerinin öğretim programları etkilenmiştir. Bu faktör bugün öğretimden ziyade açık öğretim, uzaktan öğretim, mesleki öğretim kavramı üzerinde durmaktadır. Bu faktörde “öğrenme şenlikleri” uygulamasına önem verildiğinden dolayı fen bilimleri dersi kapsamında yapılan öğrenme şenliklerinin bu faktörden etkilendiği düşünülmektedir (MEB, 2014c).

MEKÇ öğretim programlarının değiştirilmesini etkileyen faktörler içerisinde ana hedefi “öğrenci temel öğrenme kazanımları” olduğu için, en kapsamlı ulusal faktörler arasında tanımlanabilir (MEB, 2014b). 2018 öğretim programını hemen hemen her alanda etkilemiştir (Tablo 2).

Öğretim programlarının değişmesini etkileyen faktörler içerisinde en az etkileyen faktör Milli Eğitim Şuraları olarak tanımlanabilir. Bunun sebebinin diğer ulusal faktörler gibi bir eylem planı, strateji planı, çerçeve programı olmasından ziyade tavsiye kararlarından ibaret olmasıdır (MEB, 2014a). 2018 öğretim programlarını çok dar bir boyutta etkilemiştir (Tablo 2). Örneğin 19. Milli Eğitim Şurasında alınan tavsiyeler içerisinde, “bütün ortaokullarda haftalık ders saatinin en fazla 30 saat olması, seçmeli ders havuzlarına sosyal bilimlerine giriş ve fen bilimlerine giriş adında dersler eklenmesi” gibi tavsiyelerin yerine getirilmediği görülmektedir (MEB, 2018d). Fakat ortaokullarda değerler eğitimi ağırlık verilmesi noktasında alınan tavsiye kararlarına uyulduğu görülmektedir.

2018 öğretim programlarında yer alan “Değerlerimiz” kısmı MEKÇ, Milli Eğitim Şuraları, MEB Stratejik Planında yer almaktadır. Bunlar ulusal faktörler olmasına rağmen değerler eğitimi tüm dünyada da ağırlık verildiği görülmektedir (Halstead & Taylor, 2005). Değerler eğitimi 2018 öğretim programlarında sosyal bilgiler dersinde olduğu gibi bazı derslerde direkt kazanımla eşleştirilerek verilirken, fen bilimleri gibi bazı dersin öğretim programlarında ise örtük olarak yer verilmiştir.

Milli Eğitim Bakanlığı Stratejik Planında yer alan SWOT analizi ülkenin eğitimi açısından önemli bir faktördür. Bu faktörde Türkiye eğitiminin durum analizi yapılarak öğretim programları oluşturulurken temel bir referans noktası olduğu görülmektedir (MEB, 2015).

Öğretim Programlarının Değişmesini Etkileyen Faktörlerin Sosyal Bilgiler ve Fen Bilimleri Derslerinde Yer Alan Ortak Temel Becerileri Etkileme Boyutu

Tablo 3'deki veriler dikkate alındığında Sosyal bilgiler ve fen bilimlerindeki ortak temel becerilerin en çok 21. yy becerileri, 10. Kalkınma Planı, TYÇ ve MEKÇ'nin etkilediği düşünülmektedir. Elde edilen bulgular doğrultusunda ortak becerileri daha çok ulusal faktörlerin etkilediği görülmüştür. TIMMS ve Milli Eğitim Şuralarının bu ortak becerilere etki etmediği görülmektedir. Tablo 3 incelendiğinde "Karar Verme" becerisini etkileyen faktörler içerisinde 21. yy becerilerinin olmadığı görülmektedir. Bunun sebebi "karar verme" ifadesinin araştırma kapsamındaki p21 grubunun belirlediği beceri çerçevesinde bahsedilmemiş olmasıdır. Ancak ATCS tarafından belirlenen beceri çerçevesinde (Assesment and Teaching of 21 Century Skills) "karar verme" becerisine yer verilmektedir (Anagün, Atalay, Kılıç, & Yaşar, 2016).

Özellikle TIMMS'in sosyal bilgiler ve fen bilimlerindeki ortak becerilere etki etme nedeninin TIMMS'in daha çok fen bilimleri alanına özgü bir öğrenci değerlendirme programı olduğundan kaynaklandığı düşünülmektedir (MEB, 2016c).

Türkiye Hayat Boyu Öğretme Stratejisi ve Eylem Planı 25 ile 64 yaş arasındaki bireyleri kapsadığı için her ne kadar Tablo 3'de ortak becerileri etkilediği görülse de, bu eylem planının içeriği ve hedef kitlesi dikkate alınacak olursa, bu etkinin teorik boyutta olduğu anlaşılmaktadır (MEB, 2014c).

10. Kalkınma Planında "girişimcilik" kavramına özel önem verilerek devletin eğitimin her kademesinde ve iş hayatında girişimciliği destekleyeceği belirtilmiştir (DP, 2013). "Girişimcilik" kavramına fen bilimleri dersinde de özel bir önem verilerek 2018 öğretim programında "fen, mühendislik ve girişimcilik uygulamaları" başlığı altında öğrencilerin bilimsel bilgiyi üretime ve teknolojiye dönüştürmesi amaçlanmaktadır (MEB, 2018b). PISA'nın belirlenen ortak becerilerden sadece "iletişim" becerisine etki ettiği görülmektedir (Tablo 3).

Öğretim programlarını değişmesini etkileyen bu faktörlerin aynı zamanda yükseköğretim kademesinde öğretmen yetiştirme lisans programlarını ve MEB tarafından hazırlanan öğretmenlik mesleği genel yeterliklerini de etkilediği görülmektedir (YÖK, 2008; MEB, 2017a).

Öneriler

2018 yılında yürürlüğe giren öğretim programlarında, Milli Eğitim Bakanlığının açıkladığı 2023 Eğitim Vizyon belgesinde belirttiği hususlar doğrultusunda kısa bir süre içerisinde yeniden değişikliğe gidileceği düşünülmektedir (MEB, 2018a). Program

belirleyicilerin programın teorik boyutunun yanında özellikle programı uygulayacak olan öğretmenlerin eğitimi doğrultusunda gerekli reformların hızla yürürlüğe girmesi gerekmektedir. Çünkü hiçbir eğitim modeli, o modeli işletecek personelin niteliğinin üzerinde hizmet yürütemez (Kavcar, 1987). Bir okul ancak içindeki öğretmenler kadar iyi olabilir. Bu doğrultuda 10. Kalkınma planında ve 19. Milli Eğitim Şuralarında alınan kararlar doğrultusunda öğretmenlik mesleğine etkili, kullanışlı ve verimli bir kariyer geliştirme süreci eklenmelidir. Aksi takdirde öğretim programlarında yapılan değişikliklerin, öğrenenler açısından verimli olacağı düşünülmektedir. 10. Kalkınma planında mesleğinde deneyim sahibi öğretmenlerin dezavantajlı bölgelerde çalıştırılmasının özendirilmesi planlanmış olmasına rağmen bu doğrultuda herhangi bir somut adım atılmadığı görülmektedir. Yine öğretmenlerin okula aidiyet duygularını artıracak somut adımların da atılması gerekmektedir. MEB Stratejik Planında eğitim ve öğretimin zayıf yönleri içerisinde belirtilen öğretmenlik uygulamasının kaldırılması, doktoralı öğretmenlerin artırılması, öğretmenlerin yabancı dil seviyesi gibi hususlarda da bir an önce gerekli adımların atılması gerekmektedir.

Kaynakça

- Anagün, Ş. S., Atalay, N., Kılıç, Z., & Yaşar, S. (2016). Öğretmen adaylarına yönelik 21. yüzyıl becerileri yeterlilik alguları ölçeğinin geliştirilmesi: geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 40(40), 160-175. doi:10.9779/PUJE768
- Creswell, J. W. (2014). *Research design qualitative, quantitative and mixed methods approaches* (Vol. 4). USA: Sage Publications.
- Creswell, J. W., & Poth, C. N. (2018). *Qualitative inquiry and research design: choosing among five approaches* (Vol. 4). USA: Sage Publications.
- DP. (2013). 10. Kalkınma planı, 2014-2018. Retrieved from <http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Onuncu-Kalk%C4%B1nma-Plan%C4%B1-2014-2018.pdf>
- Ekiz, D. (2003). *Eğitimde araştırma yöntem ve metodlarına giriş (nitel, nicel ve eleştirel kuram metodolojileri)*. Ankara, TÜRKİYE: Anı Yayıncılık.
- Fadel, C. (2008). 21st Century skills: how can you prepare students for the new global economy? Retrieved from <https://www.oecd.org/site/educeri21st/40756908.pdf>
- Günsoy, G., & Tekeli, S. (2015). The relation between the population aging and economic growth: an analysis for Turkey. *TODAIE's review of public administration*, 48(1), 35-87.
- Halstead, M., & Taylor, M. J. (2005). *Values in education and education in values*: Routledge-Falmer.
- Kavcar, C. (1987). Türk dili ve edebiyatı öğretimi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 20(1), 261-273. doi:10.1501/Egifak_0000001077
- Kaya, E. (2018). *Hayat bilgisi, sosyal bilgiler ve fen bilgisi derslerinin temeli: toplu öğretim sistemi* (Vol. 1). Ankara, TÜRKİYE: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Lutz, W., & Klingholz, R. (2017). *Education first from Martin Luter to sustainable development* (Vol. 1). Stellenbosh: Sun Media.

- McMillan, J. H., & Schumacher, S. (2001). *Research in education* (Vol. 5). USA: Addison Wesley Longman, Inc.
- MEB. (1973). *1739 Sayılı Milli Eğitim temel kanunu*. Ankara, TÜRKİYE: Milli Eğitim Bakanlığı.
- MEB. (2011). *MEB 21. yüzyıl öğrenci profili*. Ankara, TÜRKİYE: EARGED, Milli Eğitim Bakanlığı.
- MEB. (2014a). *Milli Eğitim şura kararları*. Ankara, TÜRKİYE: Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı Retrieved from <http://www.meb.gov.tr/19-mill-egitim-srasi-so-na-erdi/haber/7594/tr%20adresinden%2027.01.2016>
- MEB. (2014b). *Milli Eğitim Kalite Çerçevesi*. Ankara, TÜRKİYE: Strateji Geliştirme Başkanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı Retrieved from https://sgb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_07/17104027_Kalite_cercevesi.pdf
- MEB. (2014c). *Türkiye hayat boyu öğrenme strateji belgesi ve eylem planı (2014-2018)*. Ankara, TÜRKİYE: MEB, Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü, Retrieved from <http://abdigm.meb.gov.tr/projeler/ois/013.pdf>
- MEB. (2015). *MEB stratejik planı (2015-2019)*. Ankara, TÜRKİYE: Strateji Geliştirme Başkanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Retrieved from https://sgb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2015_09/10052958_10.09.2015sp17.15imzasz.pdf
- MEB. (2016a). *PISA 2015 ulusal rapor*. Ankara, TÜRKİYE: Milli Eğitim Bakanlığı.
- MEB. (2016b). *TIMMS Tanıtım Kitapçığı*. Retrieved from http://timss.meb.gov.tr/wp-content/uploads/Tanitim_Kitapcigi.pdf
- MEB. (2016c). *TIMSS 2015 ulusal matematik ve fen bilimleri ön raporu 4. ve 8. sınıflar*. Retrieved from http://timss.meb.gov.tr/wp-content/uploads/TIMSS_2015_Ulusal_Rapor.pdf
- MEB. (2017a). *Öğretmenlik mesleği genel yeterlikleri*. Ankara, TÜRKİYE: Öğretmen Yetiştirme ve Geliştirme Genel Müdürlüğü, Milli Eğitim Bakanlığı Retrieved from https://oygm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2018_06/29111119_TeachersGeneralCompetencies.pdf
- MEB. (2017b). *Müfredatta yenileme ve değişiklik çalışmalarımız üzerine...* Ankara, TÜRKİYE: Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı Retrieved from https://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_07/18160003_basin_aciklamasi-program.pdf
- MEB. (2018a). *MEB 2023 vizyon belgesi*. Ankara, TÜRKİYE: Milli Eğitim Bakanlığı Retrieved from http://2023vizyonu.meb.gov.tr/doc/2023_EGITIM_VIZYONU.pdf
- MEB. (2018b). *Fen bilimleri dersi öğretim programı*. Retrieved from Ankara, TÜRKİYE: <http://mufredat.meb.gov.tr/Dosyalar/201812312311937-FEN%20B%C4%B0L%C4%B0MLER%-C4%B0%20%C3%96%C4%9ERET%C4%B0M%20PROGRAMI2018.pdf>
- MEB. (2018c). *Sosyal bilgiler dersi öğretim programı*. Retrieved from Ankara, TÜRKİYE: <http://mufredat.meb.gov.tr/Dosyalar/201812103847686-SOSYAL%20B%C4%B0LG%C4%B0LER%20%C3%96%C4%9ERET%C4%B0M%20PROGRAMI%20.pdf>
- MEB. (2018d). *İlköğretim kurumları (ilkokul-ortaokul) haftalık ders çizelgeleri*. Ankara, TÜRKİYE: Milli Eğitim Bakanlığı Retrieved from <https://ttkb.meb.gov.tr/www/haftalik-ders-cizelgeleri/kategori/7>
- MEB. (2019a). *Milli Eğitim İstatistikleri, Örgün Eğitim 2017/18*. Ankara, TÜRKİYE: A Publication of Official Statistics Programme.

- MEB. (2019b). PISA Türkiye resmi web sitesi. Retrieved from http://pisa.meb.gov.tr/?page_id=18
- Miles, M. B., Huberman, A. M., & Saldana, J. (2014). *Qualitative data analysis a methods sourcebook* (Vol. 3). USA: Sage Publications.
- MYK. (2015a). Structure of the TQF. Retrieved from <https://www.myk.gov.tr/index.php/tr/tycnin-tasarm>
- MYK. (2015b). *Türkiye yeterlikler çerçevesi*. Ankara, TÜRKİYE: Mesleki Yeterlilik Kurumu.
- MYK. (2015c). Mesleki yeterlilik kurumu, Türkiye yeterlikler çerçevesi. Retrieved from <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/01/20160102-3-1.pdf>
- MYK. (2019). Türkiye Yeterlikler Çerçevesi Retrieved from <https://www.myk.gov.tr/index.php/en/ulusal-yeterlilik-tanm-ve-cerii>
- Önger, S., & Çetin, T. (2018). An investigation into digital literacy views of social studies pre-service teachers in the context of authentic learning. *Review of International Geographical Education Online*, 8(1), 109-124.
- Otuz, B., Görkaş-Kayabaşı, B., & Ekici, G. (2018). 2017 Sosyal bilgiler dersi öğretim programının beceri ve değerlerinin anahtar yetkinlikler açısından analizi. *Kuramsal Eğitim Bilim Dergisi*, 11(4), 944-972. doi:10.30831/akukey.409791
- Özçelik, D. A. (2014). *Eğitim programları ve öğretim* (Vol. 3). Ankara, TÜRKİYE: Pegem Akademi Yayınları.
- P21. (2018). Partnershipfor 21 century skills. Retrieved from <http://www.battelleforkids.org/about-us>
- P21. (2019). P21's frameworks & resources. Retrieved from <http://www.battelleforkids.org/networks/p21/frameworks-resources>
- SBB. (2019). Strateji ve Bütçe Başkanlığı Kalkınma Planları. Retrieved from <http://www.sbb.gov.tr/kalkinma-planlari/>
- Strauss, A., & Corbin, J. (1998). *Basics of qualitative research: techniques and procedures for developing grounded theory* (Vol. 2). USA: Sage Publications.
- Trilling, B., & Fadel, C. (2009). *21st century skills learning for life in our times*. San Francisco, CA: Jossey-Bass.
- Worldometers. (2019). Countries in the world by population Retrieved from <http://www.worldometers.info/world-population/population-by-country/?zarsrc=10>
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (Vol. 10). Ankara, TÜRKİYE: Seçkin Yayıncılık.
- Yin, R. K. (2018). *Case study research and applications design and methods* (Vol. 6). USA: Sage Publications.
- YÖK. (2008). Öğretmen yetiştirme lisans programları. Retrieved from Ankara, TÜRKİYE: https://www.yok.gov.tr/Documents/Kurumsal/egitim_ogretim_dairesi/Yeni-Ogretmen-Yetistirme-Lisans-Programlari/AA_Sunus_%20Onsoz_Uygulama_Yonergesi.pdf